

Hay bin Yakzan ile Robinson Crusoe: İki Medeniyetin Aynasında İssız Ada Kurgusu

İbn Tufeyl'in *Hay bin Yakzan*'ı ile Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe*'su, farklı medeniyetlerin ve dünya görüşlerinin izlerini taşıyan, edebiyat tarihinde önemli yer edinmiş iki kurucu eserdir. Her iki metin de ıssız bir adada yalnız kalan bireyin doğa, bilgi, toplum ve inançla kurduğu ilişkiyi sorgularken; Doğu ve Batı'nın felsefi, ahlaki ve epistemolojik yaklaşımlarını anlamlandırmamıza imkân tanır. Bu metinler, sadece bireyin değil, temsil ettikleri kültürlerin özünü de açığa çıkaran birer alegori olarak okunmalıdır.

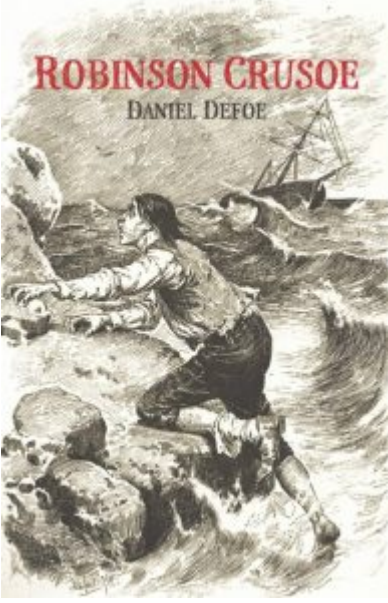

Hayy bin Yakzan

Ortak Yapısal Özellikler

Hay bin Yakzan ve *Robinson Crusoe*'da olaylar, medeniyetten tamamen kopuk bir ıssız adada geçer. Bu ada, her iki eserde de bir tür sınav mekânı, bireyin dönüşümüne hizmet eden bir arka plan olarak kurgulanır. Her iki karakter -Hay ve Robinson- bu adada yalnızlık, deneyim, gözlem ve düşünce süreçleriyle şekillenen bir gelişim serüveni yaşar. Her iki eser de insan aklının gücünü, deneysel bilgiye ulaşmadaki önemini ve bireyin dışsal yardım olmadan kendini gerçekleştirebileceğini vurgular.

Ayrıca, her iki eserde de geleneksel inanç sistemleri sorgulanır ve pedagojik bir yenilik önerisi sunulur. Dini hoşgörü, farklı inançlara mensup bireylerin bir arada yaşayabilme potansiyeli ve dogmaların ötesine geçme arzusu, bu metinlerin önemli ortak temalarındandır. Bu yönüyle, söz konusu eserler roman türünün ilk örnekleri arasında sayılmakta ve alegorik anlatımın güçlü temsilcileri olarak değerlendirilmektedir.

Robinson Cruseo

Farklılıklar Üzerinden Medeniyet Tasavvuru

Her iki eser, birbirine benzer bir kurgu şeması içinde gelişse de karakterlerin dünyayı algılama biçimleri, bilgiye ulaşma yöntemleri, doğaya ve diğer insanlara yaklaşımları temelden farklıdır. Bu farklar, temsil ettikleri medeniyet kodlarından -Doğu-İslam ve Batı-Hristiyan-Protestan kültüründen- beslenmektedir.

Ada: Uzlet mi Tehdit mi?

Hay bin Yakzan için ada, ruhsal bir uzlet yeridir. Sufi düşüncedeki *halvethâne* ya da *çilehane* işlevi görerek, bireyin hakikate ulaşmasında bir araç görevi üstlenir. Hay, adada doğar ve burada büyür; bilgiye ve hakikate tefekkür, gözlem ve sezgi yoluyla ulaşır. Ada onun için bir öğretmendir.

Robinson Crusoe içinse ada bir tehdittir. Adaya gemi kazası sonucu düşen Robinson, hayatta kalma mücadelesi verir. Mekân, doğayla sürekli bir çatışma alanıdır. Robinson, adayı kontrol altına almak, güvenliğini sağlamak ve hatta sahiplenmek zorunda hisseder. Ada, onun için bir hapis ve zorluklar yığıdır.

Bilgiye Ulaşım: Tefekkür mü Deneme-Yanılgı mı?

Hay, hiçbir sosyal etki veya kültürel mirasa sahip olmadan bilgiye ulaşır. Gözlem, öykünme, düşünme ve sezgiyle başlayan süreç, tasavvufi hakikate evrilir. Nihai amacı, *vahdaniyet* bilincine, yani evrendeki birliğe ulaşmaktır. Onun bilgi anlayışı, akılla vahiy arasında bir uzlaşmayı temsil eder.

Robinson, bilgiye kültürel birikimiyle birlikte gelir. Hayatta kalmak için gerekli olan pratik

bilgilere, deneme-yanılma yöntemiyle ulaşır. Onun bilgi anlayışı pragmatiktir; faydaya ve ihtiyaçlara yöneliktir. Aydınlanma düşüncesinin izlerini taşıyan bu yaklaşım, bireyin doğayı anlaması ve onu dizginlemesi fikrine dayanır.

İnsana Bakış ve Sosyal İlişkiler

Hay ve Absal ilişkisi, karşılıklı öğretici-öğrenci düzleminde gelişir. Her ikisi de hakikati arayan bireylerdir. Aralarındaki bağ, din, felsefe ve tefekkür düzleminde ilerler. Hay, insanlara hakikati zorla öğretmenin Tanrı'nın yerine geçmek olduğunu düşünür. Bu nedenle, toplumdan uzaklaşarak adasına döner.

Robinson'un Cuma ile ilişkisi ise sömürgeci bir hiyerarşi üzerine kuruludur. Robinson, Cuma'yı kurtarır, ona dilini ve dinini öğretir, onu bir yardımcıya dönüştürür. Bu ilişki efendi-köle ilişkisine benzer. Cuma'nın Robinson'a ilk öğrendiği kelime "efendi"dir. Robinson, Batı'nın "medenileştirme" misyonunun taşıyıcısıdır ve kendi kimliğini ötekini dönüştürerek inşa eder.

Maddiyat ve Ekonomi

Hay, maddi dünyaya önem vermez. Onun amacı ilahi bilgiye ulaşmak, ruhsal olarak yücelmektir. Servet, üretim ya da ticaret gibi dünyevi kaygıları yoktur.

Robinson ise bir *homo economicus*'tur. Üretken, tutumlu, hesap-kitap yapan bir bireydir. Her şeyin değeri üzerinden düşünür. Ada onun için bir ekonomik sermaye alanıdır. Zaman bile onun için maddi değeri olan bir kaynaktır. Bu yaklaşım, erken dönem kapitalist Batı bireyinin zihinsel haritasını ortaya koyar.

Doğaya Yaklaşım

Hay, doğayı evrendeki birliğe ulaşmada bir vasıta olarak görür. Besin tercihlerinde türün devamlılığını gözetir, bitkilere zarar vermez. Tabiat, ona hakikatin izlerini taşır.

Robinson ise doğayı kontrol altına alması gereken bir kaynak olarak görür. Doğaya karşı mücadele eder, onu kullanır, dönüştürür. Malzeme, mülkiyet ve araçsal akıl, doğa üzerindeki hâkimiyetin temel araçlarıdır.

Felsefi ve Epistemolojik Derinlik

Hay bin Yakzan, insanın saf akılla Tanrı'ya ulaşabileceği fikrine dayanır. Akıl, sezgi ve vahiy birbiriyle çatışmaz; aksine birbirini tamamlar. Hay'ın felsefi yolculuğu fizik, metafizik ve tasavvuf katmanlarından geçerek *fenafillah* aşamasına ulaşır. Bilgiyle yoğrulmuş bu ruhsal serüven, Doğu'nun derin felsefi ve manevi geleneğini yansıtır.

Robinson Crusoe ise Aydınlanma sonrası Batı bireyinin dünyaya bakışını sergiler. Deneme-yanılma yöntemi, bireysel gelişim, pratik fayda, üretim ve rasyonel planlama bu sürecin

temel taşlarıdır. Robinson'un öyküsü, yükselen Avrupa orta sınıfının simgesi olan kapitalist bireyin içsel haritasıdır.

Sonuç: İki Karakter, İki Medeniyet

Her iki eser de yalnız bir bireyin ıssız bir adadaki yaşamını konu alsa da, taşıdıkları anlamlar ve temsil ettikleri değerler birbirinden keskin şekilde ayrılır. *Hay bin Yakzan*, Doğu'nun içe dönük, ruhsal, hakikate susamış dünyasını temsil ederken; *Robinson Crusoe*, Batı'nın dışa dönük, maddeye dayalı, mülkiyet ve kontrol arzusu üzerinden ilerleyen bir medeniyet tahayyülünü temsil eder.

Hay, bilgiyi kutsal bir tefekkür süreciyle anlamlandırırken; Robinson, bilgiyi dönüştürmek, yönetmek ve dünyayı şekillendirmek için araçsallaştırır. Hay'ın yolculuğu içe doğru bir yükselişken, Robinson'un yolculuğu dış dünyayı fethetmeye yöneliktir.

Bu yönleriyle *Hay bin Yakzan* ve *Robinson Crusoe*, sadece iki karakterin değil, **iki dünyanın, iki zamanın, iki uygarlığın** izdüşümüdür.